

надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними.

Література:

1. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; за заг. ред. В. О. Ріяки. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
2. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави : теоретико-правові засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 36 с.
3. Процюк, І. В. Поділ влади в умовах різних форм правління : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2013. 35 с.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посіб. 5-е вид. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
5. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 2-е вид. / пер. з рос. Харків : Консум, 2005. 656 с.
6. Бариська, Я. О. Форма державного правління: загально-теоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 20 с
7. Сухонос В. В. Теорія держави і права : підручник. Суми : Університетська книга, 2013. 544 с.
8. Сухонос В. В. Суверенітет як чинник диференціації форми правління і політичного режиму у контексті загальнотеоретичної юриспруденції. *Правові горизонти*. 2017. С. 15–20.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-119>

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЗМІСТУ

Єщенко Олександр Володимирович

суддя,

П'ятий апеляційний адміністративний суд

м. Одеса, Україна

Актуальність наукового обґрунтування характеристик, що стосуються доступу до правосуддя пояснюється комплексом політичних, економічних і соціальних перетворень, що відбуваються в нашій країні. В Україні на конституційному рівні закріплено поділ державної влади на три самостійні гілки й проголошено, що людина, її права і свободи є найвищою цінністю, а держава зобов'язана

гарантувати їх захист. З цієї точки зору законодавча, виконавча і судова влади повинні бути однаково відкриті для громадян, оскільки вони здійснюють свою діяльність в інтересах своїх громадян. Рівень захищеності особистості з боку судової влади визначає ступінь гуманності, терпимості і самосвідомості суспільства. Проголошені в країні реформи покликані закріпити ключові домінанти доступу до правосуддя, оскільки становлення правової держави і громадянського суспільства неможливе без ефективного і справедливого правосуддя. Саме можливість звертатися до суду за захистом від будь-яких незаконних зазіхань на права і свободи громадян – найважливіша умова розвитку сучасного демократичного суспільства.

Закріплення в національній та міжнародній правовій науці «доступу до правосуддя» (access to justice) як основної концепції, що відображає забезпечення реальної можливості звернення до механізмів захисту своїх прав, пов'язане з масштабними компаративістськими розробками щодо надання і правового регулювання доступу до правосуддя. Концепція доступу до правосуддя заснована на принципі рівності всіх перед судом і є гарантією його реалізації. В даний час вона все більше і більше входить як в міжнародну, так і національну практику держав і здійснює вагомий вплив на юридичну практику і правову політику, правотворчість, правовідносини і правосвідомість [1, с. 15; 2, с. 196].

Потрібно зауважити, що на сьогоднішній день питання про зміст доступу до правосуддя залишається відкритим. Відсутня єдність позицій з питань співвідношення понять «право на доступ до правосуддя» і «право на міжнародний захист» та «право на справедливий суд». Право на доступ до правосуддя може розглядатися дуже вузько – тільки як право на звернення до суду, або дуже широко – з позиції поширеного в зарубіжній літературі «всеосяжного підходу» [3, с. 17]. Однією з причин такої відмінності в поглядах є те, що при аналізі права на доступ до правосуддя, як правило, джерела даного права (в формальному і матеріальному сенсах) не розглядаються окремо від джерел, які передбачають інші судові гарантії в сфері прав людини. Необхідно відзначити, що доступ до правосуддя є надзвичайно широким поняттям, яке на сьогодні розглядають як концепцію, принцип або право [4, с. 27].

Козакевич О.М. виділено три хвилі змін, які відбувалися з розвитком правової і соціальної держави в західних країнах: поява права на безкоштовну юридичну допомогу; закріплення в національному законодавстві права на колективні позови і позови на захист публічного інтересу; забезпечення доступу не тільки до судових, а й до альтернативних механізмів розв'язання суперечок, спрощення судової системи [5, с. 22]. Автором сфокусовано акценти дослідження в першу чергу на конкретну людину і її реальні можливості. Професор прагнув зрозуміти які саме бар'єри виникають на шляху до судового

захисту. Систематизуючи виявлені перешкоди, можна виокремити дві їх основні групи: 1) бар'єри, викликані недосконалістю процесуального законодавства. До таких належить, наприклад, відсутність ефективного інституту групових позовів; 2) бар'єри, викликані недостатньою кількістю фактичних можливостей сторін, серед яких брак фінансових ресурсів, відсутність належної юридичної підготовки, фактична нерівність з процесуальним опонентом (наприклад, державним органом) і т.п.

Міжнародне право додало до означеної концепції ще одну її складову – право на доступ до міжнародних систем захисту прав людини. Основи правового регулювання даного права були також закладені в класичний період.

Звернення до міжнародних механізмів вирішення спорів можливо після вичерпання внутрішніх засобів захисту, проте це обмеження не було абсолютним. Це можливо у випадках, коли у державі немає інститутів, що забезпечують правосуддя, якщо вони не можуть запропонувати адекватне відшкодування чи якщо особа не може ними скористатися в разі нестачі коштів, незнання про можливість апеляції або через свою думку про неефективність таких заходів. Водночас напрацьовувалось правило обмеження терміну звернення до міжнародного органу. Незважаючи на те, що терміну звернення в принципі не встановлено, арбітражною практикою визнавалися нерозумними терміни в 16 років і більше з моменту порушення.

Однак загальною умовою права на доступ до міжнародних органів захисту прав і в класичний, і в сучасний період розвитку міжнародного права є згода держави визнати юрисдикцію такого органу. Головним в характеристиці даної концепції є поняття «доступ» [5, с. 22]. Саме в такому вигляді доступ до правосуддя отримав своє закріплення на міжнародному рівні: в міжнародних договорах, актах рекомендаційного характеру і в практиці міжнародних органів з прав людини.

Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи, закріплюючи концепцію доступу до правосуддя, передбачає заходи, спрямовані на полегшення доступу: інформування громадськості про порядок звернення до суду і захисту своїх інтересів в судовому розгляді; спрощення процесу; прискорення розгляду; скорочення судових витрат; створення особливих процедур за позовами на незначні суми і по сімейних спорах [6]. Право на доступ до правосуддя та право на справедливий суд разом забезпечують ефективний захист прав людини, однак виділення права на доступ до правосуддя показує, що наявність справедливих механізмів захисту в державі недостатньо, якщо доступ до них не забезпечений.

Висновки. Приходимо до висновку, що право на правосуддя є складним концептуально явищем, яке потребує співставлення с

суміжними поняттями. Можливо розмежувати поняття «право на доступ до правосуддя» і «право на судовий захист». Незважаючи на те, що обидва права передбачають можливість звернення до суду, їх зміст не ідентичний. По-перше, відповідно до концепції поняття «правосуддя» означає не тільки судові механізми захисту прав, а й інші, включаючи альтернативні засоби вирішення спорів. Зокрема, ст. 9 Орхуської конвенції встановлює право на доступ до правосуддя стосовно не тільки до судових, а й до позасудових процедур. По-друге, право на судовий захист розглядається як право на захист порушених прав, на їх відновлення, тоді як право на доступ до правосуддя означає можливість участі в процесі, отже, коло суб'єктів даного права набагато ширше.

Література:

1. Ткачук О. Сучасні проблеми здійснення правосуддя в цивільному судочинстві України. 2016. С. 106-111. URL: http://www.jurnalujuridic.in.ua/archive/2016/2/part_2/23.pdf
2. Сібільова Н.В. Еволюція поняття «правосуддя». Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. Харків, 2005. Вип. 10. С. 186–196.
3. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.
4. Ірха Ю.Б. Сучасні підходи до розуміння поняття «доступ до правосуддя». Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. Київ: ВАІТЕ, 2020. С. 26–30.
5. Козакевич О. М. Генезис ідеї права на доступ до правосуддя у загальній концепції прав людини. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 19-24.
6. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 68 засіданні заступників міністрів 14 травня 1981 року // URL http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_1.pdf